

Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень  
УДК 340.15:94

**Казак Ріната Алімівна**

*кандидат юридичних наук, асистентка кафедри  
історії держави і права України та зарубіжних країн  
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого*

**Казак Рината Алимовна**

*кандидат юридических наук, ассистентка кафедры  
истории государства и права Украины и зарубежных стран  
Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого*

**Rinata Kazak**

*PhD in Law, Assistant Professor of  
Legal History of Ukraine and Foreign Countries  
Yaroslav Mudryi National Law University*

**Антоненко Максим Сергійович**

*студент  
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

**Антоненко Максим Сергеевич**

*студент  
Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого*

**Antonenko Maxim**

*Student of the  
Yaroslav Mudryi National Law University*

**ВІД АВТОРИТАРИЗМУ ДО ДЕМОКРАТІЇ: НА ПРИКЛАДІ ІСПАНІЇ  
1957-1986 РОКІВ**

**ОТ АВТОРИТАРИЗМА К ДЕМОКРАТИИ: НА ПРИМЕРЕ ИСПАНИИ  
1957-1986 ГОДОВ**

## FROM AUTHORITARISM TO DEMOCRACY: THE EXAMPLE OF SPAIN 1957-1986

*Анотація.* У статті розкриваються сутнісні характеристики авторитарного державно-правового режиму та корпоративного авторитаризму як його різновиду. На основі наукових досліджень вітчизняних та зарубіжних вчених, визначається сутність режиму Франциско Франко в Іспанії та здійснюється його політико-правова характеристика. З'ясовуються причини переходу від авторитарного до демократичного режиму, вплив внутрішньополітичних та зовнішніх факторів на функціонування режиму Франко та причинно-наслідковий зв'язок між політичними рішеннями періоду «франкізму» та подальшою демократизацією суспільного життя Іспанії. Аналізуються найбільш значущі нормативно-правові акти періоду «франкізму» та «постфранкізму», їх значення для подальшої демократизації держави та суспільства. Досліджується роль різних соціальних інститутів в демократичному транзиті, закономірності розвитку режиму Франко та його значення для демократизації Іспанії.

Основна увага приділена дослідженню еволюції режиму Франко та його поступовій демократизації. Досліджується вплив внутрішніх та зовнішніх факторів на зміни в політиці режиму Франко. Аналізується вплив соціальних інститутів, зокрема, монархії та церкви на загальну спрямованість та окремі політичні рішення режиму Франко.

При аналізі суспільно-політичних змін доби «постфранкізму», особлива увага приділяється діалектичному зв'язку із другим періодом правління Франко. Визначається роль суспільних та політичних компромісів доби «постфранкізму» в процесі демократичного транзиту в Іспанії. Досліджується механізми суспільної та політичної взаємодії в Іспанії періоду 1957-1986 років, значення цих двох періодів для подальшого

*суспільного розвитку та інтеграції країни в європейську та світову спільноту.*

**Ключові слова:** *трансформація, лібералізація, франкізм, авторитаризм, демократичний транзит.*

**Аннотація.** *В статье раскрываются сущностные характеристики авторитарного государственно-правового режима и корпоративного авторитаризма как его разновидности. На основе научных исследований отечественных и зарубежных ученых, определяется сущность режима Франциско Франко в Испании и осуществляется его политико-правовая характеристика. Выясняются причины перехода от авторитарного к демократическому режиму, влияние внутривнутриполитических и внешних факторов на функционирование режима Франко и причинно-следственная связь между политическими решениями периода «франкизму» и последующей демократизацией общественной жизни Испании. Анализируются наиболее значимые нормативно-правовые акты периода «франкизма» и «постфранкизма», их значение для дальнейшей демократизации государства и общества. Исследуется роль различных социальных институтов в демократическом транзите, закономерности развития режима Франко и его значение для демократизации Испании.*

*Основное внимание уделено исследованию эволюции режима Франко и его постепенной демократизации. Исследуется влияние внутренних и внешних факторов на изменения в политике режима Франко. Анализируется влияние социальных институтов, в частности, монархии и церкви на общую направленность и отдельные политические решения режима Франко*

*При анализе общественно-политических изменений эпохи «постфранкизма», особое внимание уделяется диалектической связи со вторым периодом правления Франко. Определяется роль общественных и*

*политических компромиссов времен «постфранкизма» в процессе демократического транзита в Испании. Исследуются механизмы общественного и политического взаимодействия в Испании периода 1957-1986 годов, значение этих двух периодов для дальнейшего общественного развития и интеграции страны в европейское и мировое сообщество.*

**Ключевые слова:** *трансформация, либерализация, франкизм, авторитаризм, демократический транзит.*

**Summary.** *The essential characteristics of the authoritarian state-legal regime and corporate authoritarianism as its kind are revealed. On the basis of scientific researches of domestic and foreign scientists, the essence of the regime of Francisco Franco in Spain is determined and its political and legal characteristic is carried out. The reasons for the transition from authoritarian to democratic regime, the influence of internal and external factors on the functioning of the Franco regime and the causal link between the political decisions of the Franco period and the subsequent democratization of Spain's social life are explored. The most important normative legal acts of the period of "frankism" and "post-frankism" are analyzed, their importance for the further democratization of the state and society. The role of various social institutions in democratic transit, the patterns of development of the Franco regime and its importance for the democratization of Spain is explored. The focus of the article is on exploring the evolution of the Franco regime and its gradual democratization. The influence of internal and external factors on changes in the Franco regime policy is investigated. The impact of social institutions, in particular the monarchy and the church, on the overall orientation and individual political decisions of the Franco regime is analyzed. In analyzing the socio-political changes of the post-frankist, particular attention is paid to the dialectical connection with the second period of Franco's reign. The role of social and political compromises of the post-frankish era in the process of*

*democratic transit in Spain is determined. The mechanisms of social and political interaction in Spain of the period 1957-1986, the importance of these two periods for the further social development and integration of the country into the European and world community are examined.*

**Key words:** *transformation, liberalization, frankism, authoritarianism, democratic transit.*

**Постановка проблеми.** Процес демократизації як соціальне, політичне та правове явище був та залишається предметом наукового інтересу багатьох дослідників історії та теоретиків транзитології. В Іспанії періоду правління Ф.Франко (1936-1975 рр.) та так званого «постфранкізму» цей процес відбувався з надзвичайною м'якістю, що забезпечило еволюційний розвиток Іспанії від авторитаризму до сучасної ліберальної демократії. Демократичний транзит в Іспанії став унікальним та хрестоматійним явищем і всі дослідження цього процесу так чи інакше спираються на спадок Франкізму із якого проросли паростки іспанської демократії.

Такий досвід демократичного транзиту безумовно є цінним та потребує дослідження, адже більшість держав пройшли у своєму розвитку період демократизації. Наразі, наша країна лише на початку такого шляху (у загальноісторичному дискурсі), тому необхідно здійснювати детальний аналіз теорії та практики демократичного транзиту, одним із найуспішніших прикладів якого є саме франкістська Іспанія.

В нашому дослідженні не можливо перебувати в царині однієї науки, так як транзитологію в поле дослідження якої і входить наш об'єкт не можна, віднести до сфери вивчення однієї галузі знань. Адже вона користується розробками та методами інших наук, насамперед політології, проте матеріал досліджень майже повністю належить історії, а аналіз цих процесів, так як вони є за своєю суттю суспільними явищами, слід

здійснювати насамперед з позицій соціології та права, як універсального соціального регулятора. Серед конкретно-історичних методів дослідження застосовано діахронічний метод – для розгляду одного предмету у його хронологічному розвитку. Вищезазначене підтверджує інтердисциплінарний характер цього дослідження.

**Аналіз досліджень та публікацій.** Питання переходу Іспанії від авторитаризму до демократії у другій половині правління Ф. Франко та постфранкізму є доволі глибоко вивченим зарубіжними дослідниками у сфері історії та політології, насамперед іспанськими науковцями: Хорхе де Естебаном [12], Луїс Лопес Гуеррою [12] і Хуаном Висенсом [16], які звертають увагу на ту обставину, що режим Франко із самого початку був сумісний з деякою свободою дій для різних політичних структур, які репрезентували різноманітні соціальні прошарки. Зокрема, всі вони відзначали, що одним з принципів функціонування режиму Ф. Франко був обмежений плюралізм.

В вітчизняній же науці 20 ст. якщо і проводились детальні дослідження, то вони здійснювалися під тиском радянської ідеології, тому франкістський режим довгий час визнавався фашистським та антигуманним, що не дозволяло провести об'єктивний аналіз соціальних та політичних процесів періоду франкізму. Проте, варто відзначити вагомий вклад в розробку цього питання таких іспаністів радянської доби як С. П. Пожарська, Л. В. Пономарьова, С. М. Хенкін, Т. М. Баранова, Л. І. Лук'янова, які провели достатньо ґрунтовні дослідження передумов встановлення режиму та процесу його формування, хоч в їх роботах режим Франко і визначався як безумовно тоталітарний. Принципово відрізняється позиція істориків періоду 1990 – 2000 рр., насамперед П. Ю Рахшмира та Х.Г Дамса, які визначають Франкізм як авторитаризм з обмеженим плюралізмом та майже повністю позбавленим рис істинного фашизму,

знаходячи у режимі Франко передумови подальшої демократизації суспільного та політичного життя Іспанії.

**Постановка завдання.** Дослідити явище демократичного транзиту в Іспанії та причини його виникнення у період режиму Франко. Надати характеристику режиму Франко, розглянути діяльність суспільних інститутів цього періоду в контексті демократизації держави та суспільства. Проаналізувати вплив режиму Франко на створення демократичної держави в Іспанії.

**Виклад основного матеріалу.** Режим Франко є тривалим явищем в історії Іспанії, що дозволяє проаналізувати його характерні риси у різних історичних реаліях. В усіх наукових роботах цей режим співпадає з періодом правління Франциско Франко в Іспанії та характеризується повною залежністю від його особистості на основі харизматичного лідерства. В історичній літературі період так званого «Франкізму» прийнято поділяти на два етапи:

1) Перший етап (1939-1957 рр.) характеризується співіснуванням демократичних свобод, встановленням та зміцненням влади нового режиму з використанням репресій та терору, створенням власної ідеології на основі католицького віровчення, іспанського консерватизму з залученням деяких зовнішніх атрибутів фашизму [17 с. 170];

2) Другий етап (1957-1975 рр.) характеризується поступовим пом'якшенням авторитарного режиму та переходу до капіталізму при збереженні особистої влади Франко та значних елементів корпоративізму у суспільному та економічному житті країни [15].

На нашу думку, обидва етапи пройшли за авторитарної форми правління, різниця між ними полягає у виді авторитаризму, спрямованості його розвитку та методах здійснення. Так, відповідно до визначення Хуана Лінца, «авторитаризм - це режим обмеженого політичного плюралізму, без чіткої все пояснювальної ідеології, з низьким рівнем соціальної мобілізації

та лідером який керує країною у слабо визначених, проте наявних інституційних рамках» [1 с. 160]. Проте, нас більше цікавить другий період франкізму і стосовно нього думки науковці розходяться, його визначають як: військову або особисту диктатуру, хунту, демократичний авторитаризм та інші.

В більшості випадків віднесення режиму Франко до того чи іншого виду авторитаризму відбувається на основі трьох критеріїв: ступеня особистої влади Франко, ступеня влади основної політичної партії (в даному випадку «Фаланги») та ступеня обмеженості прав та свобод громадян. Проте, класифікація авторитарних режимів повинна відбуватися також за критеріями політичного впливу селекторату, ступеню автономії або гетерономії населення відносно правлячої еліти та ступенем обмеженості як політичних, так і соціальних інститутів.

На основі наведених критеріїв режим Франко (періоду 1957-1975 рр.) слід класифікувати як корпоративний авторитаризм з явно вираженими тенденціями суспільної демократизації. Так, політолог Хуан Лінц, характеризуючи корпоративний авторитаризм, зазначає, що він встановлюється в плюралістичних суспільствах з певним рівнем політичної участі і спирається на систему корпоративного представництва інтересів і єдину проурядову партію [1, с. 188].

В більшості наукових робіт, зокрема у роботах, С. М. Хенкина [6] та О. П. Іваницької [9] причиною становлення Іспанії як демократичної держави з розвинутою ринковою економікою та громадянським суспільством називають міжелітарні компроміси та соціально-політичні зміни доби «постфранкізму». Це відповідає дійсності лише частково, адже спрямованість на демократизацію суспільного життя була притаманна другому періоду правління Франко.

Так, режим Франко явно виділяється з поміж інших авторитарних режимів своєю гнучкістю та динамічністю. Наприклад, система



вертикальних профспілок створена Франко з інструменту контролю над економікою та робітниками перетворилася в подальшому на один із паростків громадянського суспільства. Теж стосується ідеології, яка не була схожа на ідеології інших диктаторських режимів, вона не мала характерною усталеності та непорушності, що особливо характерно для періоду 1960-1975 року. Так, в радянській іспаністиці було прийнято визначати режим Франко як фашистський, зокрема на таке визначення режиму надають історики С. П. Пожарська [7] та А. В. Шубин, хоча він носив лише деякі зовнішні елементи фашизму і то відносно не довгий період часу. Справді фашистською можна назвати ту державу яка насаджує фашистську ідеологію серед населення з метою «перевиховання» суспільства, чого не можна побачити в Іспанії.

Стрижнем ідеології Франко був, як відомо католицизм, який мав в Іспанії беззаперечний авторитет, що надало Франко можливість не створювати ідеологію з нуля, а скористатися найбільш впливовим віровченням у власних політичних цілях. Можливим це стало завдяки прагматизму диктатора який визнавав зверхність католицької церкви та йшов на компроміс з клерикалами.

Взагалі режим Франко можна назвати «диктатурою компромісів», так, коли це було необхідно для збереження нейтралітету Іспанії у Другій світовій війні Франко пішов на компроміс з нацизмом та фашизмом, коли після Другої світової саме це загрожувало існуванню його режиму і спричинило міжнародну ізоляцію, він знову пішов на компроміс та почав поступову демократизацію.

Проте, режим Франко зобов'язаний своєму довгому існуванню та плавному переходу до демократії компромісу з двома основними інститутами іспанського суспільства: католицькою церквою і монархією.

Стосовно, рішення про збереження монархії в Іспанії, хоч і довгий час без монарха, яке було нормативно закріплене в «Основному законі про

спадкування посади глави держави» 1947 року [6 с. 24], то воно мало на меті забезпечити стабільність та певну легітимацію режиму Франко.

В той же час воно створило інститут спроможний консолідувати зусилля всієї нації та уникнути конфліктів і серйозних потрясінь на шляху демократизації. На думку В. Ю. Гродлевської співробітництвом з режимом Франко монархія як інститут забезпечила собі нормативну легітимацію та можливість для подальшого впливу [2].

Так, монарх в період постфранкізму виступив арбітром між різними політичними інститутами та об'єднав націю для спільно поступу у бік демократичної, правової держави. «Успішне виконання такої задачі було можливим за наявності повної легітимації, яку можна поділити на: франкістську (Ф. Франко призначив Хуана Карлоса принцем та своїм спадкоємцем), династичну (батько Хуана Карлоса Дон Хуан де Бурбон офіційно відмовився від своїх прав на престол) і демократично-правову нормативним закріпленням якої стала Конституція 1978 року. Згідно її положення інститут монархії не інтегровано в жодну гілку влади, що відводило їй роль «посередника», «арбітра» в діючій структурі інститутів» [2 с. 2].

Говорячи про режим Франко, прийнято згадувати про терор та економічну автаркію першого періоду правління, проте необхідно згадати про введення ринкової економіки і надання соціальних, економічних та окремих політичних прав другого періоду. В цьому розумінні режим Франко не є класичною авторитарною системою якій притаманна сталість та замкненість. Навпаки, система вибудована Франко виявилася настільки гнучкою, що виявилось можливим повністю змінити спрямованість розвитку держави докорінно не змінюючи владних інститутів та не підриваючи основи існуючого ладу. Можна сказати, що авторитаризм Франко при збільшенні впливу інститутів громадянського суспільства, вихованих цим же режимом, зокрема профспілками та церквою, плавно

перетік в демократію. Не дарма демократичний транзит в Іспанії вважається найбільш хрестоматійним прикладом третьої хвилі демократизації, згідно із хвильовою теорією демократичного транзиту в інтерпретації С. Хантінгтона [3].

В цілому, до явища іспанського демократичного транзиту найбільш ефективно можна застосувати чотири-стадійну схему демократизації запропоновану Ф. Шміттером: 1) лібералізація недемократичного режиму; 2) переговори і укладання угод; 3) прийняття рішень; 4) консолідація демократичних інститутів, звання суспільства до нових політичних механізмів [4]. Де другий період франкізму характеризується саме лібералізацією, як необхідною умовою демократизації. Так за цей період було впроваджено дві основні умови лібералізації суспільства: впровадження вільної ринкової економіки з обмеженим втручанням держави та надання громадянам соціальних та політичних прав (проте в об'ємі, що не загрожує збереженню режиму). Ці права були нормативно закріплені в «Органічних законах», «Хартії іспанців» та «Хартії праці» в цих документах права іспанців були звісно викладені в обмеженому вигляді та як і за будь якого авторитарного режиму обмежувались інтересом держави.

Так, «Хартія іспанців» (1945 р.), гарантувала громадянам рівність перед законом, недоторканність особи, житла, таємницю листування, свободу зборів, слова та асоціацій, у разі, якщо тут немає зазіхання на основні принципи держави; ніхто не міг бути затриманий силами громадського порядку інакше, як у випадку, що визначається законом; питання про продовження арешту або звільнення мало вирішуватися протягом 72 годин [5].

Розглядаючи лібералізацію суспільного життя в Іспанії цього періоду, серед її причин особливо виділяють економічний підйом пов'язаний із

переходом до капіталізму, який неминуче спричинив зрушення і в суспільному житті країни.

Проте, на нашу думку, існує ще одна вагома причина такої швидкої та мирної лібералізації країни, це зміни в суспільстві пов'язані як з економікою, так і певним рівнем суспільної свідомості. Франко в перший період правління провів репресії та завдяки методам терору і жорсткого ідеологічного пресингу створив необхідне для існування його режиму соціальне підґрунтя. В наступні роки відбувалося так зване виховання населення не стільки в дусі відданості диктатору, скільки католицизму. Це в свою чергу, сформувало свідомість цілого покоління, яке було основою режиму Франко, адже воно пам'ятало жахіття громадянської війни та терору, а отже відчувало страх та покору перед режимом та особисто Франко.

Проте, до 1970-х виникло нове покоління, яке не знало страху перед цим режимом, а бачило здобутки нової політики лібералізації, воно саме було плодом цієї політики, яке відносилось до Франко не як до жорсткого диктатора, а ефективного управлінця який створив країну достатку. Саме ці люди пізніше сформують середній клас який і є соціальною основою демократичних режимів. Це можна назвати «соціальною інженерією Франко» – коли свідомо чи ні, були створені умови для формування соціальної основи існування демократії, виробилося суспільне прийняття лібералізму, що в поєднанні з сильним впливом католицизму, в подальшому заклало ідеологічні основи формування іспанського варіанту європейської християнської демократії.

Таким чином, попри беззаперечно авторитарний характер режиму Франко, можна констатувати його спрямованість на формування демократичних інститутів суспільства, а отже формування органічної демократії. Так, С. П. Пожарська вважає, що, незважаючи на те, що діячі франкістського режиму головних своїх ворогів бачили в особі тих, хто

перебував по другий бік окопів під час громадянської війни, іншими словами – у комуністах, соціалістах, організованому робітничому русі, – вони завжди проявляли відому терпимість до слів і справ консервативної опозиції монархо-клерикального спрямування. Ця терпимість, яка почала зростати після 1945 року, обумовила, на її думку, формування в Іспанії елементів громадянського суспільства [7].

Проте, незважаючи на сукупність внутрішніх причин такого докорінного реформування держави та суспільства, значний вплив здійснювала міжнародна обстановка. Політика «автаркії» яка ще могла існувати при протиборстві періоду Другої світової війни, після її закінчення вже не могла задовольнити потреби країни, тим більш що вона перебувала в міжнародній ізоляції. Так, за висловом В. Годлевської: «Поштовхом до «зміни епох» частково стала валютно-фінансова криза кінця 50-х років, що супроводжувалась дефіцитом державного бюджету та інфляцією, що вийшла з під контролю. Результатом політики автаркії стали деформовані економічні зв'язки, спотворена система цін, поява багатьох дрібних неефективних підприємств, спрацьоване обладнання, вкрай великі штати підприємств. Продовження ізоляційного курсу таким чином загрожувало посиленням відсталості країни і зростанням соціально-економічних труднощів» [8].

Варто відзначити, що зміни в політиці Франко були спричинені не прямим тиском з боку іноземних держав та міжнародної спільноти, а скоріше розумінням владної верхівки та самого Франко, що продовження політики автаркії призведе як до конфліктів всередині держави, так і на міжнародній арені. Саме тому був змінений уряд на технократів із «Опус Деї» («Справа Божа»), які здійснили спеціальний «план стабілізації». Він передбачав, зокрема, поступову відміну державного контролю над господарчою діяльністю, цінами та зарплатнею, девальвацію песети та перетворення її в конвертовану валюту, зменшення фінансового дефіциту,

надання більш широкого доступу на внутрішній ринок іноземним фірмам, тощо. Це частково ліквідувало внутрішню загрозу режиму, що ж до міжнародної ізоляції то режиму Франко вдалося вийти із неї не здійснюючи фактично ніяких поступок. «Вирішальну роль у прориві міжнародної ізоляції зіграло іспано–американське зближення, що почалось у 1947 р. Вже у листопаді 1950 р. Генеральна Асамблея ООН на подання семи латиноамериканських держав схвалила резолюцію, якою скасувала своє рішення від 1946 р. про санкції щодо Іспанії. Кульмінацією визнання Іспанії, а каудильйо – рівноправним партнером у міжнародному діалозі стало рішення Генеральної Асамблеї ООН від 15 грудня 1955 р., за яким Іспанія разом з іншими шістнадцятьма країнами стала повноправним членом цієї міжнародної організації» [11].

**Висновки і перспективи подальших досліджень.** Аналіз другого періоду режиму Франко як первинного етапу демократичного транзиту Іспанії, не можна зводити до його визначення та класифікації серед видів авторитарного режиму. Його слід розглядати в контексті поєднання системи інституалізації та елітарних компромісів, що дозволи виробити стратегію м'якого переходу до демократії, а «франкізм» же став основою такого переходу - необхідним і якісним етапом розвитку суспільства і держави необхідним для їх демократизації.

Адже, відповідно до хвильової теорії демократизації, хвилі демократизації перемежуються в відливами за яких на певні строки встановлюються недемократичні режими, проте такі періоди не слід розглядати як регрес, навпаки, вони ніби готують, ще не готову для справжньої демократії державу до її впровадження. Режим Франко є хрестоматійним прикладом м'якої, еволюційної демократизації, яка охопила не тільки державу, а й суспільство, підготувавши в Іспанії ґрунт для впровадження національного варіанту ліберальної демократії.

Не зважаючи на те, що режим Франко не переставав залишатись авторитарним, він створив навіть краще підґрунтя для демократизації ніж республіка яка йому передувала. Адже, з впровадженням капіталізму сформувались основи громадянського суспільства, а з лібералізацією політичного та суспільного життя перехід до демократії був не зворотній. Велике значення має те, що цей перехід відбувся не через кровопролиття або затяжну кризу, а завдяки системі компромісів елітарних груп, що дозволило консолідувати націю аби максимально спокійно пройти перехідний етап та вибудувати справді демократичну та правову державу.

### **Література**

1. Linz J. Totalitarian and Authoritarian Regimes / J. Linz. Boulder, Colo: L. Rienner. 2000. 160 p.
2. В. Ю. Годлевська Перехід від авторитаризму до демократичного суспільства в Іспанії (1960-1982 роки) : автореф. дис... канд. іст. наук № 07.00.02 / В.Ю. Годлевська. К. : Ін-т історії України НАН України, 2006. 20 с. URL: <https://naukajournal.org/index.php/Paradigm/article/view/445>
3. Хантингтон С. Третья волна. Демократизация в конце XX века / Пер. с англ. М.: «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2003. - 368 с.
4. Шмиттер Ф. Размышления о гражданском обществе и консолидации демократии // Полис. 1996. № 5. С. 16-27.
5. Пожарская С.П. Генералиссимус Франко и его время // Новая и новейшая история. 1990. №6. С. 179.
6. Хенкин С.М. Испания после диктатуры (социально-политические проблемы перехода к демократии). М.: Наука, 1993. С. 24.

7. Пожарская С. П. Франкизм как испанская разновидность фашистской государственности // Фашизм и антидемократические режимы в Европе. М.: Наука, 1981. С. 59.
8. Годлевська В. Ю. Франкістський авторитарний режим та створення передумов переходу до демократії [Текст] / В. Ю. Годлевська // Наукові записки ВДПУ. Серія "Історія". Вінниця, 2003. Вип. VI. С. 231–237.
9. Іваницька О. П. Франко - каудильйо Іспанії / О. П. Іваницька. Чернівці, 2006. 432 с. Бібліогр.: с. 402-430. укр.
10. Хантингтон С. Будущее демократического процесса: от экспансии к консолидации // Мировая экономика и международные отношения. 1995. № 6. С. 87-90.
11. Грасиа Хосе. Испания XX века. М.: Наука, 1967.
12. Esteban Jorge de y Guerra Luis Lopes. La crisis del Estado franquista. Planeta, 1977. P. 5.
13. Филипов Б. От авторитаризма к демократии: испанский путь // История. Приложение к газете Первое сентября. 1997. Январь. № 4.
14. Іваницька О.П. Політичний розвиток франкістської Іспанії. 1939-1975 рр. Вінниця, 1996. 90 с.
15. José Félix Tezanos, "Modernización y cambio social en España", en José Félix Tezanos, Ramón Cotarelo y Andrés de Blas, La transición democrática española, Madrid, Sistema, 1989.
16. Висенс Х. Записки по истории франкистского режима / Х. Висенс // Проблемы испанской истории. 1979 / АН СССР, Ин-т всеобщ. истории; отв. ред.: С. П. Пожарская. Москва : Наука, 1979. С. 88-89.
17. Ruiz David. La Dictadura franquista. 1936-1975. Oviedo: Dopesa, 1978. 164 p.



## References

1. Linz J. Totalitarian and Authoritarian Regimes / J. Linz. Boulder, Colo: L. Rienner. 2000. 160 p.
2. V. Yu. Godlevs`ka Perekhi`d vi`d avtoritarizmu do demokraticznogo suspi`l`stva v I`spani`yi (1960-1982 roki) : avtoref. dis... kand. i`st. nauk # 07.00.02 / V.Yu. Godlevs`ka. K. : I`n-t i`stori`yi Ukrayini NAN Ukrayini, 2006. 20 s. URL: <https://naukajournal.org/index.php/Paradigm/article/view/445>
3. Khantington S. Tret`ya volna. Demokratizacziya v konce XX veka / Per. s angl. M.: «Rossijskaya politicheskaya e`ncziklopediya» (ROSSPE`N), 2003. - 368 s.
4. Shmitter F. Razmy`shleniya o grazhdanskom obshhestve i konsolidaczii demokratii // Polis. 1996. # 5. S. 16-27.
5. Pozharskaya S.P. Generalissimus Franko i ego vremena // Novaya i novejschaya istoriya. 1990. #6. S. 179.
6. Khenkin S.M. Ispaniya posle diktatury` (soczial`no-politicheskie problemy` perekhoda k demokratii). M.: Nauka, 1993. S. 24.
7. Pozharskaya S. P. Frankizm kak ispanskaya raznovidnost` fashistskoj gosudarstvennosti // Fashizm i antidemokraticheskie rezhimy` v Evrope. M.: Nauka, 1981. S. 59.
8. Godlevs`ka V. Yu. Franki`sts`kij avtoritarnij rezhim ta stvorennaya peredumov perekhodu do demokrati`yi [Tekst] / V. Yu. Godlevs`ka // Naukovi` zapiski VDPU. Seri`ya "I`stori`ya". Vi`nniczya, 2003. Vip. VI. S. 231–237.
9. I`vanicz`ka O. P. Franko - kaudil`jo I`spani`yi / O. P. I`vanicz`ka. Cherni`vczi`, 2006. 432 c. Bi`bli`ogr.: s. 402-430. ukp.
10. Khantington S. Budushhee demokraticheskogo proczessa: ot e`kspansii k konsolidaczii // Mirovaya e`konomika i mezhdunarodny`e otnosheniya. 1995. # 6. S. 87-90.

11. Grasia Khose. Ispaniya KhKh veka. M.: Nauka, 1967.
12. Esteban Jorge de y Guerra Luis Lopes. La crisis del Estado franquista. Planeta, 1977. R. 5.
13. Fillipov B. Ot avtoritarizma k demokratii: ispanskij put` // Istoriya. Prilozhenie k gazete Pervoe sentyabrya. 1997. Yanvar`. # 4.
14. I`vanicz`ka O.P. Poli`tichnij rozvitok franki`sts`koyi I`spani`yi. 1939-1975 rr. Vi`nniczya, 1996. 90 s.
15. José Félix Tezanos, "Modernización y cambio social en España", en José Félix Tezanos, Ramón Cotarelo y Andrés de Blas, La transición democrática española, Madrid, Sistema, 1989.
16. Visens Kh. Zapiski po istorii frankistskogo rezhima / Kh. Visens // Problemy` ispanskoj istorii. 1979 / AN SSSR, In-t vseobshh. istorii; otv. red.: S. P. Pozharskaya. Moskva : Nauka, 1979. S. 88-89.
17. Ruiz David. La Dictadura franquista. 1936-1975. Oviedo: Dopesa, 1978. 164 p.